

Основи кримінальної сексопатології

У посібнику висвітлюються історико-правові проблеми сексуальної злочинності як явища, подається типологія сексуальних злочинців, кількісно-якісна характеристика насильницької злочинності, що вчиняється на сексуальному ґрунті, з'ясовується роль віктимізаційних факторів у процесі формування мотивації сексуальної агресії, розкривається психологічний механізм атипових сексуальних злочинів, подаються пропозиції та рекомендації щодо побудови комплексної моделі гальмувально-корекційної системи.

Посібник побудований відповідно до вимог кредитно-модульної системи та розрахований на студентів юридичних, медичних і психологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Також може бути корисним науковцям відповідного фаху і практичним працівникам правоохоронних органів та всім тим, хто цікавиться проблемами кримінальної сексопатології.

ЗМІСТ

Передмова	7
Вступ	10

Модуль 1. Теоретико-правові засади системного дослідження особи сексуального злочинця та його жертви	13
§ 1. Предмет і методи кримінальної сексопатології	13
§ 2. Витоки становлення юридичних засад кримінальної сексопатології	30
§ 3. Сексуальні злочини в закордонному законодавстві	104
§ 4. Класифікація злочинів проти статевої волі та статевої недоторканності особи в сучасній вітчизняній правовій доктрині	123
§ 5. Кримінологічна характеристика насильницької сексуальної злочинності (основні кількісно-якісні показники)	143
Висновки	157
Завдання до модуля 1	158

Модуль 2. Типологізація сексуальних злочинів	161
§ 1. Кримінологічно-психологічна характеристика особи сексуального злочинця	161
§ 2. Поняття, види та психологічні портрети (профілі) сексуальних убивць	190
§ 3. Психопатологічні типи гвалтівників	216
§ 4. Психопатологія парафільної поведінки (патосексуальна психопатія): насильницький гомосексуалізм, статеві експеси засуджених, аутоеротична фатальність	238
§ 5. Кримінологічні параметри окремих особливо небезпечних форм статевих девіацій (педофільна та інцестна поведінка)	258
Висновки	277
Завдання до модуля 2	279

Модуль 3. Мотивація сексуальних аномалій	286
§ 1. Структура і динаміка конфліктної взаємодії у психологічній детермінації сексуального злочину	286
§ 2. Процеси формування мотивації девіантних форм статевої поведінки, що призводить до сексуальних злочинів	304
§ 3. Глибиннопсихологічна домінанта сексуальної агресії	326

§ 4. Нейрофізіологічні механізми аномальної статевої поведінки	345
§ 5. Перспективи системних медико-психологічних підходів щодо мінімізації соціально-небезпечних статевих аномалій	352
<i>Висновки</i>	363
<i>Завдання до модуля 3</i>	365
Модуль 4. Патосексуальна віктимізація і превентивні інноваційні технології	368
§ 1. Віктимізаційні фактори в психологічному механізмі детермінації сексуальної агресії	368
§ 2. Класифікація та індивідуально-психологічні різновиди жертв сексуального насильства	382
§ 3. Психологічні особливості формування віктимологічного потенціалу статевих девіацій у місцях позбавлення волі та проблеми групової кримінопенологічної терапії	394
§ 4. Судово-експертні дослідження у сфері кримінальної сексопатології (судово-медичні, психолого-психіатричні та комплексні сексологічні експертизи)	409
§ 5. Віктимологічна профілактика, прогнозування та моделювання поведінки сексуальних нападників	429
§ 6. Синергетична архітектоніка криміноперверсологічного моніторингу в контексті розроблення та впровадження інноваційної системи комплексних заходів протидії соціально-небезпечним патосексуальним проявам	441
<i>Висновки</i>	465
<i>Завдання до модуля 4</i>	467
Підсумковий тестовий експрес-контроль	474
Контрольні запитання	478
Післямова	482
Список літератури	488
Словник термінів	561

*П'ятдесят п'ятій річниці
утворення інституту
прокурорів-криміналістів
присвячується*

ПЕРЕДМОВА

Шановні читачі!

Відомо, що вже протягом декількох століть феномен сексуального насильства вивчається дослідниками різних галузей. Зокрема, ці проблеми докладно досліджувалися такими вченими-медиками, як Г. Васильченко, К. Імелінський, В. Коляденко, В. Марченко, В. Рожков, А. Свядощ, Т. Смирнова, З. Старович, А. Ткаченко, І. Ушакова та інші. Серед учених-юристів, які аналізували проблему боротьби з сексуальними злочинами, треба назвати Ю. Александрова, Л. Андрєєву, Ю. Антоняна, В. Бурлакова, С. Бородіна, В. Верещагіна, М. Гомонова, Б. Гульмана, Г. Густова, І. Даньшина, А. Дяченка, В. Ємельянова, А. Закалюка, К. Ігошева, О. Кальмана, Є. Самовичева, Ю. Сущенка, В. Стринжу, С. Тарарухіна, М. Трофімова, Б. Шостаковича, Я. Яковлева та ін. Але разом з тим слід визнати, що у вітчизняній літературі підходи в дослідженні теорії кримінальної сексопатології ще відстають від соціальних реалій. Тому, не зважаючи на певну кількість навчальних видань з цієї проблематики, кримінальній сексопатології до цього часу достатньої уваги не було приділено. До того ж у науковій літературі також низка важливих проблем залишається поза увагою вчених. Тому без перебільшення можна констатувати, що до цього часу відсутнє систематизоване навчальне видання, де були б відображені сучасні міждисциплінарні уявлення про кримінально-сексологічні проблеми.

Вашій увазі пропонується навчальний посібник, присвячений комплексному висвітленню базових засад кримінальної сексопатології. Нині в Україні в розпорядженні медиків і психологів є хіба що окремі видання з кримінальної сексопатології, а для юристів такі видання відсутні зовсім; тим більше не можна стверджувати, що ці роботи мають спільну теоретичну основу.

У праці О.В. Синеокого вперше в Україні пропонуються теоретико-методологічні засади кримінальної сексопатології, які базуються на системному підході до вивчення будь-яких явищ. Саме це, на нашу думку, змусило автора спрямувати свої зусилля, з одного боку, на поглиблене додаткове дослідження цієї проблеми, а з іншого – на узагальнення та систематизацію фактичних даних і теоретичних положень, що представлені у вітчизняній і закордонній фаховій літературі з цього питання. Автор намагався не

дублювати існуючі видання як із загальної сексології, так і з кримінальної сексопатології (яких, до речі, вийшло в Україні обмаль). Результати проведеного наукового дослідження і запропонованого у вигляді навчального посібника, подаються в доступному і лаконічному викладі.

Сексологія – медико-орієнтована дисципліна, у сферу компетенції якої входить розроблення і впровадження теорії і практики розладів нормальної сексуальності, теорії патологічної сексуальності й аутодисциплінарно-ідентифікаційної теорії. Кримінальна сексопатологія як міжгалузеве вчення осмислене і розкрите у праці О.В. Синеокого за допомогою базових і окремих положень як юридичної та психологічної наук, так і основних досягнень природничих знань (медичних та біологічних).

Основні положення сексологічної теорії визначені в понятійному апараті, який використовується автором у монографії при викладенні результатів самостійного дослідження. Тлумачення медичних термінів у цілому особливих зауважень і заперечень не викликає, що свідчить про обізнаність дослідника щодо визначеного предмета наукового пошуку.

Автор окремо окреслив певні дискусійні питання, зокрема стосовно психологічної типології об'єктів дослідження кримінальної сексопатології, деякі з котрих до цього часу не оприлюднювалися в Україні (зокрема, статеві ексцеси засуджених та феномен аутоеротичної фатальності). Окремі дискусійні положення і незначні недоліки, що мають місце в навчальному посібнику, як у будь-якій по справжньому творчій роботі (зокрема, пропозиції автора щодо створення спеціалізованої служби щодо моніторингу сексуальних аномалій), не впливають на позитивне враження від представленої роботи і не знижують рівень її науковості, а лише підкреслюють новизну пропонованих тлумачень обраної проблематики.

У роботі доведено, що аналіз сутності феномену сексуального насильства, особливостей агресивних проявів залежно від ситуаційних та індивідуально-особистісних детермінант дає можливість зрозуміти психологічні особливості агресивної сексуальної поведінки, сприяє прогнозуванню проявів сексуального насильства в конфліктних обставинах, а також розробленні ефективних засобів протидії з метою попередження сексуальної агресивності особи.

Таким чином, потрібно визнати, що навчальний посібник О.В. Синеокого є оригінальною науково-прикладною працею, цілісною за формою та закінченою за змістом, відзначається

добротністю та обґрунтованістю висновків. Матеріал характеризується об'єктивністю, науковістю та логічною послідовністю.

Після докладного ознайомлення зі змістом роботи читач зможе переконатися в тому, що всі основні положення навчального видання вивірені, чіткі та ідейно довершені. Викладення матеріалу підкоряється юридичній логіці, між розділами та їхніми окремими частинами існує обґрунтований взаємозв'язок.

Унікальним надбанням роботи є її емпірична основа, яку становлять систематизовані статистичні матеріали, узагальнення літератури (понад 600 науково-практичних, навчально-методичних, статистичних, інформаційних та інших фахових джерел), аналіз результатів слідчо-прокурорської та судово-експертної практики, вивчення матеріалів кримінальних справ, результати опитувань окремих категорій осіб. Відчувається також особистий досвід роботи автора в органах прокуратури слідчим та прокурором-криміналістом.

Беззаперечно, завчасно вважати це видання ортодоксальною фундаментальною працею з кримінальної сексопатології, але, без сумніву, головне полягає в тому, що зазначена робота є суттєвим кроком у розвитку кримінально-сексологічної науки і оновленні навчального процесу.

Викладене вище надає всі підстави сподіватися, що запропонований матеріал стане корисним не тільки для вузького кола експертів та фахівців, а також те, що навчальний посібник займе гідне місце серед навчальних джерел для студентів, ординаторів та аспірантів медичних, юридичних та психологічних спеціальностей вищих навчальних закладів і слугуватиме подальшому розвитку науки кримінальної сексопатології в Україні.

Професор *І.І. Горпинченко*,
керівник відділу сексопатології та андрології
Інституту урології Академії медичних наук України,
президент Асоціації сексологів та андрологів України,
доктор медичних наук

ВСТУП

Ідея написання посібника з курсу «Основи кримінальної сексопатології» виникла не випадково. Проблема боротьби з сексуальними злочинами протягом розвитку людства була завжди досить актуальною. Не втратила вона своєї актуальності й сьогодні.

Аналіз сутності феномену сексуального насильства, патосексуальних особливостей агресивних проявів дає можливість зрозуміти психологічне підґрунтя аномальної сексуальної поведінки, сприяє прогнозуванню соціально загрозових проявів патосексуальності, а також розробленні ефективних засобів протидії з метою попередження сексуальної агресії особи. Безумовно, що не ми перші звернулися до дослідження зазначеної проблематики. Слід зазначити дослідження особи сексуального злочинця перш за все таких авторів, як Ю. Антонян, А. Баронін, А. Бухановський, В. Гайков, В. Голіна, В. Гульдман, Б. Гульман, А. Дишлейов, Р. Затона, А. Зелінський, В. Кудрявцев, Г. Мінковський, С. Позднякова, В. Тележнікова, які працювали над психологічною й кримінологічною характеристикою сексуальних злочинців. А. Дяченко, О. Ігнатів, М. Коржанський, П. Люблінський, П. Осипов, Я. Яковлев та інші аналізували загальне поняття статевого насильства. Ю. Алєнін, С. Афанасьєв, С. Богомолів, І. Динкіна, В. Лукашевич, А. Старушкевич, О. Саїнчин, Ю. Самойлов висвітлювали проблеми з криміналістичною характеристикою та класифікацією сексуальних злочинів. Г. Васильченко, І. Горпинченко, К. Імелінський, В. Коляденко, В. Марченко, В. Рожков, А. Свядош, Т. Смирнов, З. Старович, А. Ткаченко, І. Ушакова теж зробили свій внесок у розроблення медико-сексологічної проблематики. Дослідження О. Джужи, С. Зеленковського, Л. Корнева, О. Кочаряна, Н. Кузнецової, В. Мінської, Д. Рівмана, В. Рибальської, В. Тулякова, В. Христенка, Т. Щеглової, О. Юрченка та інших науковців окреслюють віктимологічні фактори вчинення статевих злочинів.

Разом з тим ціла низка питань залишається й досі дискусійною. Зокрема, до цього часу не створено цілісної наукової концепції причин сексуальних злочинів. А через це спостерігається майже повна відсутність науковообґрунтованих пропозицій і рекомендацій із попередження розвитку девіантних форм статевої поведінки на передкримінальній фазі та системних заходів

протидії сексуальному насильству. Тому ми намагалися показати різні погляди як на юридичні, так і на психологічні проблеми. Зрозуміло, що висвітлені в книзі наукові погляди, концепції та практичні рекомендації не беззаперечні, а в деяких моментах навіть різняться з раніше визнаними у вітчизняній науці й практиці.

Це зумовлене тим, що кримінальна сексопатологія формується в дуалістичній площині, народжуючись, з одного боку, на кримінологічному матеріалі, а з іншого – на психосексологічному. На сьогодні відсутнє навчальне видання, де б у доступній формі були відображені сучасні міждисциплінарні уявлення про феномен сексуального насильства. Саме це й змусило нас спрямувати свої зусилля, з одного боку, на поглиблене додаткове дослідження цієї проблеми, а з іншого – на узагальнення та систематизацію фактичних даних і теоретичних положень, що представлені у вітчизняній і закордонній літературі з цього питання. У посібнику ми намагалися змінити традиційні підходи до вивчення причин сексуальної злочинності.

Посібник укладено за такою схемою: 4 розділи, кожен із яких може слугувати для студентів своєрідним конспектом при підготовці до занять.

На відміну від існуючих закордонних видань з кримінальної сексопатології матеріал посібника не обмежується описом вторинних сексологічних наслідків, що є лише частиною розладів сексуальної сфери, а разом з цим окрему увагу приділяє розгляду значної кількості кримінально-заборонених проявів та інших девіантних (передкримінальних) форм статевої поведінки як наслідок специфічних сексологічних синдромів, що складає основу кримінальної сексопатології. Саме це є новаторським підходом щодо викладання основ кримінальної сексопатології.

Автор щиро вдячний усім ученим, педагогічним та практичним працівникам, слушні зауваження яких значно поліпшили пропонуване навчальне видання, а також висловлює окрему подяку проректору з наукової роботи Інститута права ім. В.В. Сташиса Класичного приватного університету, доктору юридичних наук, професору В.В. Лукашевичу, головному редактору теоретико-методологічного журналу «Психологія і суспільство», доктору психологічних наук, професору А.В. Фурману (РВНЗ «Кримський гуманітарний університет»), президенту Асоціації сексологів та андрологів України, доктору медичних наук, професору І.І. Горпинченку (Інститут урології Академії медичних наук України) і прокурору Запорізької області, державному рад-

нику юстиції 3 класу, кандидату юридичних наук В.В. Кулакову за надані емпіричні матеріали та консультації.

При підборі питань ми керувалися такими основними критеріями:

- 1) спеціалізація студентів різного фаху;
- 2) підвищення сексуальної культури в Україні;
- 3) внутрішня логіка розвитку судової сексології як науки, а кримінальної сексопатології як її центральної підгалузі, що особливо важливо для майбутніх викладачів та науковців за цим фахом, а також медиків, психологів і юристів;
- 4) формування світогляду протидії сексуальній агресії та насильству.

За структурою матеріал у посібнику побудовано симетрично: 4 модулі, кожен із яких містить ключові теми, після кожного параграфу (теми) пропонуються контрольні запитання і теми рефератів. Завершують кожний модуль висновки і тестовий експрес-контроль, що складає 3 стислі відповіді на термінологічні запитання, після чого з метою перевірки знань містяться ключі до відповідей. Після модуля 4 пропонується перелік контрольних запитань до всього курсу.

Ілюстративний та схематичний матеріал дає змогу проілюструвати низку важливих структурно-логічних систем.

Навчальний посібник широко використовує понятійний апарат, відомості про особливості розвитку кримінальної мотивації сексуальної агресії осіб зі статевими аномаліями, про можливості компенсації та шляхи корекції девіантної статевої поведінки, яка може призводити до вчинення певними особами сексуальних злочинів, методи її діагностики.

Матеріал є результатом опрацювання і систематизації сучасних методологічних підходів і аналітичних висновків авторів, ідей та положень основних нормативно-правових актів України, багатьох монографій, підручників і навчальних посібників інших вітчизняних авторів, науково-практичних коментарів до чинного законодавства.

Сподіваємося, що різні групи читачів – юристи, психологи, медики – висловлять певні побажання щодо характеру викладу та обсягу наданого матеріалу. Можливо, надалі, за відгуками читачів, вдасться підготувати низку спеціалізованих видань.

Автор з вдячністю прийме всі критичні зауваження та побажання. Їх можна надсилати до поштової скриньки за електронною адресою: olegwsineoky@rambler.ru.

Теоретико-правові засади системного дослідження особи сексуального злочинця та його жертви

§ 1. Предмет і методи кримінальної сексопатології

Кожна наука має власний понятійний апарат (глосарій) та основні дефініції, або визначення (тезаурус), за допомогою яких інтерпретуються сучасні наукові дані. Тому введемо основні поняття, на яких ґрунтується подальше викладення всього матеріалу.

Слід наголосити, що першочергове значення для досягнення мети на шляху з'ясування достатньо складних термінів має чітка, науково значуща інтерпретація ключових понять, що походять із різних галузей наукового знання. З погляду ґносеології і теорії пошуково-пізнавальної діяльності, стрижневими в цьому процесі є такі елементи багатоетапної, динамічної системи, як збирання і перевірка первинної, проміжної і заключної кримінально-релевантної інформації.

Предмет і завдання приватної сексопатології – це опис конкретних форм сексуальних порушень, їх етиології, патогенезу, клініки, діагностики, лікування та профілактики. Оскільки здійснення статевих функцій ґрунтується на декількох різних системах організму (урогенітальна сфера, гуморальне забезпечення, елементарні нервові регуляції та психіка), сексуальні розлади до цього часу були описані як наслідки урологічних, ендокринних, нервових або психічних захворювань, що виявляються за допомогою діагностичних прийомів, використовуваних у відповідних клінічних спеціальностях¹. Таким чином, сексопатологія вивчає не тільки біологічні і фізіологічні основи

¹ Частная сексопатология: Руководство для врачей / под ред. Г.С. Васильченко. – М. : Медицина, 1983. – Т. 1. – С. 3.

сексуальності, а й психологічні, соціокультурні аспекти сексуальних функцій та емоційних зв'язків між людьми, досліджує порушення сексуальної функції та розробляє методи їхньої терапії.

Сексологія, на відміну від сексопатології, вивчає нормальну статеву поведінку, причому у всіх її аспектах: психологічному, правовому, етнографічному, антропологічному, біологічному, гігієнічному, релігійному та медичному. На підставі проведених досліджень сформовані уявлення про предметно-об'єктну сферу і завдання сексології. Сексуальна злочинність є складним соціально-правовим феноменом, що виступає об'єктом вивчення багатьох наук, тому вивченням цих проблем займаються науки різного рівня та ступеня абстрактності.

Як це не парадоксально, але до теперішнього часу кримінологічна наука все ж таки не виробила закінченого, лаконічного і разом з тим повного визначення злочинності. До речі, відсутня така дефініція і щодо сексуальної злочинності. Не йдеться про сексуальну злочинність як про множину сексуальних злочинів у їх визначеній статистичній сукупності. Більш важливим є визначення сексуальної злочинності як сукупності певних ознак з метою виокремлення її закономірностей, детермінації та причинності, а також уразливості щодо різноманітних впливів. Комплексний характер науки не виключає її належність до того чи іншого роду наук відповідно до різних поглядів, згідно з якими статус юридичної науки надав кримінології негативного відтінку у свідомості громадян. Так, кримінологами водночас стали всі фахівці в галузі кримінального права. А це суттєво вплинуло на напрям і зміст численних підручників та іншої кримінологічної літератури. У 1966 р. вийшов перший підручник з кримінології, написаний московськими криміналістами, а вже через два роки, у 1968 р. – його друге видання. Усі наступні численні підручники повторюють і дещо модифікують притаманні першим вульгарно соціологічне трактування причин злочинності та перспектив її подолання, нормативістську орієнтацію в розробленні запобіжних заходів, принципове заперечення психологічних методів у кримінологічних дослідженнях. А головне: юристи започаткували в новій кримінології характерний для юриспруденції казуїстичний стиль мислення, потрібний для логічного аналізу правових норм, проте не завжди доцільний для пізнання реальних життєвих явищ.

Розвиток клінічної сексології отримав на початку XX ст. додатковий стимул з боку гуманітарних наук, передусім етнографії та

історії. У першій третині XX ст. радянська сексологія дійсно займала одне з провідних місць у світі. У цей період було проведено чисельні теоретичні й статистичні сексологічні дослідження, опубліковано праці радянських та зарубіжних фахівців, у тому числі й у галузі судової сексології (деякі з яких не втратили свого значення й сьогодні). Проте з початку 30-х років XX ст. сумно відомі події наклали свій відбиток і на розвиток вітчизняної сексології, яка хоча й не зазнала офіційної заборони й відкритого тиску, але все ж вважалася «буржуазною» наукою. Фактично подібний стан зберігався до 60-х років XX ст. А звідси – до цього часу в системі юридичних та медичних наук ще однозначно не визначено місце кримінальної сексопатології: самостійна юридична наука, самостійна правова дисципліна в межах кримінології, самостійна медична дисципліна чи її підгалузь або ж частина патосексуальної кримінології.

Зміст науки патосексуальної кримінології розкривається через її загальну теорію, історію становлення, а також кримінальну сексопатологію, що є окремим самостійним міждисциплінарним блоком наукового знання. Кожен з цих структурних елементів являє собою організовану систему різногалузевих знань, об'єднуючих множину розділів, зв'язок між якими надає кожній ланці внутрішню єдність, стійкість і разом з тим підкреслює певну автономність.

Патологічний розвиток особистості як форма динаміки психопатії характеризується тривалим наростанням мутацій особистості з виявленням рис, які характерні, наприклад, для параноїдальної, депресивної або сутяжної психопатії залежно від особливостей психотравмуючих факторів та складу особистості¹. Дисгармонічне протікання періоду статевого розвитку, за визначенням К. Лебединської, є особливим видом аномального психічного розвитку². При наявності несприятливого оточення патологічні риси, зумовлені відхиленням темпу статевого дозрівання, можуть бути передумовами для патологічного розвитку особистості з явищами афективної збудливості (потенційна сексуальна агресія), розгальмування ненормальних потягів статевої поведінки (вчинення сексуальних злочинів).

¹ Энциклопедический словарь медицинских терминов : в 3 т. ; около 60 000 терминов / гл. ред. Б.В. Петровский. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – Т. 2 : Кабана болезней – Пяточный бугор. – С. 302.

² Лебединская К.С. Психические нарушения у детей с патологией темпа полового созревания / К.С. Лебединская. – М. : Медицина, 1969. – С. 9.

Навчальне видання

Синеокий Олег Володимирович

Основи кримінальної сексопатології

Навчальний посібник

На обкладинці використаний
фрагмент картини К. Зоркіна «Валера 7»

Головний редактор В.І. Кочубей
Технічний редактор А.О. Литвиненко
Дизайн обкладинки і макет В.Б. Гайдабрус
Комп'ютерна верстка О.І. Молодецька, А.О. Литвиненко

Підписано до друку 25.03.2009.
Формат 60х90 $1/16$. Папір офсетний. Гарнітура Скулбук.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 35,8. Обл.-вид. арк. 34,2.
Тираж 500 прим. Замовлення №

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 489 від 18.06.2001

ТОВ «ВТД «Університетська книга»
40030, м. Суми, вул. Кірова, 27, 5-й пов.
E-mail: publish@book.sumy.ua
www.book.sumy.ua

Відділ реалізації
Тел./факс: (0542) 78-83-57, 78-66-12
E-mail: info@book.sumy.ua

Надруковано відповідно до якості наданих діапозитивів
у ПП «Принт-Лідер»
Україна, 61070, м. Харків, вул.Рудика, 8

Перейти на сайт →